

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIWDE SANLAR QURAMI HAQQINDAǵI TÚSINIKLERDI QÁLIPILESTIRIWDIŇ ÓZGESHELIKLERI

Abdimuratova Tazaxan Baxtimuratovna

Sırtqı tálim bólimi “mektepke shekemgi tálim” baǵdarı 2A topar talabası

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15080039>

***Annotatsiya.** Usı maqalada balalarda matematikalıq túsiniqlerdi keńeytiw, tereńlestiriw hám ulıwmalastırıw hám esaplaw iskerliginiń rawajlanıwın támiyinlewge qaratılǵan. Sonday-aq, sanaq jumısınıń rawajlanıwındaǵı basqıshları, waqtı ańlaw, balardıń mektepke tayarlıq dárejesine qoyılatuǵın minimal talaplar, shańaraqta hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde alıp barılatuǵın metodikalıq jumislardı rejelestiriw sıyaqlı máseleler ashıp berilgen.*

***Tayanısh sózler:** Mektepke shekemgi bilimlendiriw, san-sanaq, natural sanlar, onlıq sanaq sistemasi, matematikalıq túsiniqler, muǵdar, esaplaw, didaktikalıq oynlar. matematikalıq bilim beriw teoriyaları hám usılları, metodologiyaniń rawajlanıw basqıshları.*

Mektepke shekemgi bilimlendiriw jastaǵı balalardı bilim beriw procesin jetilistiriwdiń tiykarǵı wazıypalarınan biri bolajaq pedagogtıń ilimiy-metodikalıq támiyinlengenligi, onıń kásiplik tayarlıǵın arttırwıdan ibarat. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda muǵdar hám san, zatlardıń ólshemleri hám forması, geometriyalıq figuralar haqqında túsinikti qalıplestiriw ushın birdey háreket usılların hár qıylı jagdaylarda hám hár qıylı kórsetpe materiallar menen kóp márte aytıp beriw olardı balalar ózlestiriwlerine imkan beredi. Dáslepki matematikalıq túsiniqler balardıń jasına sáykes túrde qızıqlı etip úyretilse, jaqsı nátiyjelerge erisiledi. Balalarda ulıwma bilimler menen birge ózine bolǵan isenim, erkin pikirlew, óz pikirini tolıq ayta alıwı sıyaqlı pazıyletler qalıplese. Pedagog hám psixologlarımızdıń pikirinshe, bala jeti jasqa shekem insaniylyq tájiriybeniń 60-70% in ózlestiredi eken, demek usı jasqa shekem balanıń eń kerekli bilimlerin jasına sáykes túrde beriw balanıń keleshekte qanday insan bolıwına júdá úlken túrtki boladı. Hár qıylı jastaǵı balalar ushın san-sanaqqa úyretiw wazıypaları tómendegishe belgilengen

1. 5 ke shekemgi bólek birliklerden ibarat san quramı haqqında túsiniqlerdi qalıplestiriw (5 - 6 jas).

Bunda tiykarǵı maqset balardı sanlar ústinde ámellerdi orınlawga tayarlaw bolıp esaplanadı. Kórgizbeli material: keminde bir belgide (turi boyınsha) pariqlanıwı hám birdey bolıwı kerek.

Metodika: balalarga 3 (4, 5) obyekt (másele, hár túrli rendegi bayraqlar) usınıs etiledi hám tómendegi sorawlar beriledi:

- Neshe buyım bar?

- Bir túrdegi buyımlar neshew? (Neshe qızıl bayraq? Neshe kók bayraq? Neshe jasıl bayraq?)

Juwmaq: bizde tek úsh bayraq bar: 1 qızıl, 1 jasıl, 1 kók.

Tap usınday jumıslar kórgizbeli materialdın jáne eki túri menen de ámelge asırıladı, son ulıwmalastırwshı juwmaq shıǵarıladı: 3 - 1, 1 hám 1 bekkemlew ushın hár qıylı obyektlerdi, olar jámi 3 bolgan jagdayda birme-bir ataw usınıs etiledi. Sol sıyaqlı 4 hám 5 sanların quramı kórip shıǵıladı.

Ulıwmalastırw ushın oyınlar usınıs etiledi: "Men qızlardın 5 atın bilemen," "5 túrli mebeli atań," "Kim tez aytar."

Dáslep balalarǵa barmaqların iyiw yamasa sanaq sózlerin aytıwǵa ruqsat beriledi. biraq 6 jasqa barıp balalar san quramın yadta saqlawdı úyreniwi kerek.

2. Bólimlerden ibarat pútin toplam quramı haqqında túsiniklerdi qáliplestiriw (5-6 jas).

Bul mashqala balalardı kishi sanlardan ibarat sannın quramın túsiniwge tayarlaw maqsetinde sheshiledi. Tárbiyashı birdey predmetlerdın eki tendey sanlı toplamın aladı, olardan birinde predmetler bir belgi (reni, forması) menen ajıralıp turadı. Máselen, dóńgelekler - bir tárepi qızıl, ekinshi tárepi bolsa kók reńde boladı. Oqıtıwshı hár bir toplamda neshe element bar ekenligin anıqlaydı (máselen, hár biri 5 den), sońınan ekinshi toplam elementleri sanı teń bolgan, biraq renleri menen ajıralıp turatuǵın bólimlerdi ajıratadı. Jámi 4 variant bolıwı múmkin: 1 kók hám 4 qızıl, 2 kók hám 3 qızıl, 3 kók hám 2 qızıl, 4 kók hám 1 qızıl. Keyin balalarca tómendegi shınıǵıw túrleri usınıs etiledi:

- Toliq toplam bolıwı ushın neshe sheńber kerek bolsa, sonsha sheńberdi qoyiw (yaki sızıw).

- Bes tórtmúyeshlikti izbe-iz qoyın. Olardıń astına 2 (3, 4) sheńberdi hám sonsha úshmúyeshlikti qoyıń, birgelikte 5 figura payda bolsın.

- Eki reńli 5 tórtmúyeshlikti alıń hám jámi neshe tórtmúyeshlik bar ekenligin hám hár bir reńde neshe tórtmúyeshlik bar ekenligin aytıń.

- Hár bir tarelkada neshe sádep bar ekenligin aytıp, hár túrli usılda 2 tarelkaǵa 5 sádepti qoyıń.

3. Sanlar arasındaǵı qatnaslar haqqında túsiniklerdi qáliplestiriw. Sanlardı salıstırıw (4 - 6 jas)

1-basqısh (ortasha jas). Balalarǵa 2 toplamdı sanı boyınsha salıstırıw tiykarında qońsı sanlardı salıstırıw úyretiledi.

Qaysı predmetler kóbirek, reńleri qanday, forması, sanı neshe ekenligi anıqlanadı.

2-basqısh (ortasha jas). Eki san arasındaǵı "úlken" hám "kishi" qatnaslardıń turaqlılıǵın kórsetedi, yaǵnıy $4 > 3$ hám $3 > 2$. Bunıń ushın shınıǵıwlarda predmetlerdiń sapa qásiyetleri hám olardıń keńislikte jaylasıwı ózgeredi.

3 basqısh (úlken jas) "Úlken" hám "kishi" qatnaslar salıstırmalı ekenligi kórsetiledi, yaǵnıy $3 < 4$, $3 > 2$. Bunıń ushın izbe-iz 3 sandı bir waqıttıń ózinde salıstırw hám juwap beriwde balalar berilgen san qaysı sannan "úlken" ("kishi") yekenligin álbette anıqlawǵa shaqırıladı.

4-basqısh (úlken jas). Balalarǵa qońsılas bolmagan sanlardı salıstırw úyretiledi. Pikirlew tranzitivlik qásiyetine tiykarlanadı. Eger $3 < 4 < 5 < 6$ bolsa, onda $3 < 6$. Pikirlewde "sanlı zánǵı" kórgizbeli-ámeliy usılına (predmetlerdi kemeyiw yamasa ósiw tártibinde parallel qatarlarǵa qatań túrde bir-biriniń ústine qoyılǵan halda jaylastırw) tayanıw kerek. Artıqsha zatlar basqa rende (kólemde) bolıwı kerek.

Balalarǵa hár bir san aldınǵı barlıq sanlardan úlken, biraq keyingi barlıq sanlardan kishi ekenligi kórsetiledi.

Oyınlar hám shınıǵıwlar: "Jaslı sanlar" (durıs tártipte saplastırw), "Nege ózgerdi?" (qaysi san qaldırılǵan yamasa orınları ózgergen hám ne ushın), "Dawam ettiriń!" (top penen), "Keri sánesi," "Lotto," "Qońsıların atań."

Bul metodlardı oyınlardıń barlıǵında balalar awızeki esaplawları kerek.

4. Muǵdardıń saqlanıwı haqqında túsinikti qáliplestiriw (4 - 6 jas)

Muǵdar zatlardıń sapa qásiyetlerine, olardıń keńislikte jaylasıwına, sanaw baǵdarına baylanıslı emes. Balalardı usı juwmaqqa keltiriw ushın predmetlerdiń eki toparın san jaǵınan salıstırw boyınsha shınıǵıwlar ótkeriledi.

Birinshi basqıshda balalar ushın ańsat bolǵan belgiler tańlanadı, jas úlkeygen sayın olar quramalasadı: reń - kólem - ólshem - predmetler arasındaǵı aralıq - keńislikte hár túrli jaylasıwı - sanaw baǵdarı - eki yamasa onnan artıq belginiń birlesiwı. Hár bir shınıǵıwda hár qıylı variantlarda orınlanıwı kerek. Shınıǵıwlarda tapsırmalar tómendegishe qáliplestiriliwi kerek: qaysı nárseler kóbirek (predmetler sanı az ba yamasa teń ba), bunı qalay anıqlaw múmkin?

Tapsırmanı orınlaw hám sorawlarga juwap beriw ushın balalar ózleri predmetler toparların muǵdar boyınsha salıstırw usıllarınan birin tańlaydı (ústine qoyıw, strelkalar menen birlestiriw, sanaw hám t.b.).

Oyınlar: Jubın tabıń," "Úyińizdi tabıń," Noqatlar."

5. Túrli analizatorlar járdeminde predmetlerdi sanawǵa úyretiw (4-6 jas)

Balalarǵa tek ǵana kórinetuǵın predmetlerdi emes, al hár túrli toplamlardıń elementlerin esaplaw múmkinligi kórsetiledi. San túsiniǵin ulıwmalastırw ushın balalar onı ózlestiriwi kerek.

Shınıǵıw túrleri

- Úlgi boyınsha orınla (qansha bolsa sonsha): men qansha qol shappatlassam, sonsha qol shappatlas.

- Sesler sanın sanań (háreketler, predmetlerdi uslaw menen). Sanaw nátiyjesin aytıw yamasa cifrlar járdeminde kórsetiw múmkin.

- Aytılǵan san yamasa kórsetilgen san boyınsha tapsırmanı orınlaw.

Aralas shınıǵıwlar (máseleń, qansha dawıs esitken bolsa, sonsha márte otırıp turıw).

Quramalı shınıǵıwlar:

1. 1 den úlken yamasa kishi sanlı háreketlerdi orınlań.

2. Jámi sesler sanın sanań hám qaysı ásbabta qansha ses shıǵadı?

1-basqısha (kishi jas) Úlgi boyınsha 1 yamasa onnan artıq háreketlerdi (seslerdi) tákirarlaw usınıs etiledi. "Sheńber boylap izbe-iz júreyik" oyınında balalar bul háreketlerdi jetekshi neshe márte kórsetken bolsa, sonsha márte tákirarlawı kerek.

2-basqısha (ortasha jas) balalar seslerdi hám háreketlerdi 5 ge shekem sanawǵa, zatlardı uslap sanawǵa úyretiledi (bir qatarda túymeleri tigilgen, salfetka yaki sumka menen jasırınǵan kartochkalar jaylastırıladı).

3-basqısha (úlken jas) olar seslerdi, 10 ǵa shekem háreketlerdi hám uslap kóriletuǵın predmetlerdi sanawǵa úyretiledi (kishi túymesheler tigiledi, biraq predmetlerdi bir qatar jaylastırıw shárt emes).

Seslerdi ajıratıp alıw hám háreketlerdi orınlawǵa qoyılatuǵın talaplar: sesler joqarı, ritmli, ortasha tezlikte, ekran arqalı shıǵarılıwı kerek, balalar aqırına shekem tım-tırıs tınlawlarına, ózleri menen sanawlarına itibar beriw kerek. balalar naduris aytqanda - muǵallım tákirarlaydı, eger ol jáne naduris bolsa - muǵdarın kemeytedi. Háreketler ritmli hám ortasha tezlikte bolıwı kerek (háreketler uliwma sanaladı).

Ádebiyatlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonuni, 2020-yil 7-maydagi PQ-4708-son “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiytadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
2. G.E.Djanpeisova Matematik ta’lim – Toshkent: 2021. 382 b
3. Альтхауз Д., Дум Э. Цвет-форма-количество: Опыт работы по развитию познавательных способностей детей дошкольного возраста /Рус. Пер. под ред. В.В.Юртайкина. – М., 1984.
4. Будько Т.С. Методические разработки конспектов комплексно-математических занятий для детей старшего дошкольного возраста. – Брест, 1996.
5. Ерофеева Т.И. и др. Математика для дошкольников. – М., 1992.